

KAM TA'MINLANGAN OILALARDA JINOYATCHILIK DARAJASI: OMILLAR VA PROFILAKTIKA

Allambergenov Islambek Sadatdinovich

O'zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti

Ilmiy xodim tadqiqotchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kam ta'minlangan oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy holati va bu holatning jinoyatchilikka bo'lgan ta'siri kriminologik nuqtai nazardan yoritiladi. Oilaviy yetishmovchilik, ishsizlik, ta'lim va tarbiya muammolari bolalar va voyaga yetmaganlar orasida jinoyat sodir etish xavfini oshiruvchi asosiy omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, jinoyatchilik darajasining oshishiga olib keluvchi psixologik va ma'naviy beqarorlik, atrof-muhit ta'siri, oila ichidagi zo'ravonlik va beparvolik holatlari ham tahlil qilinadi. Maqolada ushbu muammoning oldini olishga qaratilgan profilaktik choralar, davlat va nodavlat tashkilotlar ishtirokidagi amaliy yondashuvlar ham taklif etiladi.

Kalit so'zlar: kam ta'minlangan oila, jinoyatchilik, ijtimoiy omillar, iqtisodiy beqarorlik, voyaga yetmaganlar, profilaktika, kriminogen muhit, tarbiya, ishsizlik, ijtimoiy himoya

KIRISH

Hozirgi davrda jamiyatda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, aholi turmush darajasidagi farqlar va beqarorlik holatlari ayrim ijtimoiy qatlamlarning, ayniqsa, kam ta'minlangan oilalarning jinoyatchilik xavfiga ko'proq duchor bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Kam ta'minlanganlik – bu nafaqat moddiy yetishmovchilik, balki ta'lim, tarbiya, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya sohalaridagi cheklovlarning jamlanmasidir. Ayniqsa, bunday oilalarda voyaga yetayotgan farzandlar atrof-muhit ta'siriga nisbatan zaif bo'lib, ular orasida huquqbuzarlik va jinoyatchilik holatlari uchrab turishi jiddiy xavotir uyg'otadi.

Mazkur muammoni o'rganish, jinoyatchilikning ildiz omillarini aniqlash va ularning oldini olish bo'yicha aniq choralar ishlab chiqish hozirgi davrning dolzarb vazifalaridan biridir. Shu boisdan, kam ta'minlangan oilalarda jinoyatchilik darajasining ortishiga sabab bo'layotgan asosiy omillarni tahlil qilish va profilaktika choralari ishlab chiqish ushbu maqolaning asosiy maqsadini tashkil etadi.

ASOSIY QISM

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev mamlakatda ijtimoiy tenglik, kambag'allikni qisqartirish va jinoyatchilikning ildiziga qarshi kurash masalalariga alohida urg'u berib keladi. U zo'ravonlik va jinoyatchilikning ko'p hollarda og'ir iqtisodiy sharoit,

ishsizlik va ma'naviy muhit yetishmasligidan kelib chiqishini ta'kidlab, quyidagicha fikr bildirgan:

“Agar odamda daromad bo'lmasa, bolasi och qolsa, u qanday qilib halol yashaydi? Mana shunday muammolar jamiyatda jinoyatga olib keladigan xavfli omillarga aylanadi.”

Davlat rahbari o'z nutqlarida kam ta'minlangan oilalarning farzandlari ko'pincha ijtimoiy yordamdan chetda qolib ketgani sababli jinoyat yo'liga kirib qolishini tan olgan. Shuning uchun ham Prezident kambag'allikka qarshi kurashni jinoyatchilikni kamaytirishning muhim yo'li sifatida ko'radi:

“Biz kambag'allikni kamaytirmasak, jinoyatchilik kamaymaydi. Chunki jinoyat bu ko'pincha beqaror hayotning, ehtiyojning natijasi.”

Prezident Mirziyoyevning fikricha, jinoyatchilikka qarshi kurashda faqat jazolash emas, balki oldini olish choralari ya'ni profilaktika birinchi o'rinda bo'lishi kerak:

“Jinoyat sodir bo'lgandan keyin jazolash emas, unga yo'l qo'ymaslik kerak. Har bir mahallada kim ehtiyojmand, kimning bolasi nazoratsiz buni mahalla raisi ham, profilaktika inspektori ham bilib turishi kerak.”

U, shuningdek, ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalar farzandlarini jinoyatdan himoya qilishda jamiyatning, ayniqsa mahallaning roli haqida shunday degan:

“Agar mahalla e'tiborli bo'lsa, hech bir bola jinoyat yo'liga kirmaydi. Mahalla oilaning og'irini ko'tarishga yordam berishi kerak.” Quyida **kam ta'minlangan oilalarda jinoyatchilik darajasi mavzusiga mos tarzda Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan huquqiy hujjatlar va tashabbuslar:**

2021-yil avgust. qaror: “huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini takomillashtirish to'g'risida” **imzolagan:** prezident shavkat mirziyoyev. **mazmuni:** mahalla, profilaktika inspektorlari, hokimiyat va fuqarolik jamiyati institutlarining jinoyatchilikning oldini olishdagi vazifalari aniq belgilandi. kam ta'minlangan oilalar e'tiborga olinadigan ijtimoiy risk guruhi sifatida ko'rsatildi.

2022-yil dekabr. murojaat: oliy majlisga murojaatda shavkat mirziyoyev “jinoyatchilik ildizi” haqida gapirdi. **asosiy fikr:** “jinoyat ko'pincha ishsizlik, kambag'allik va befarqlik oqibati bo'ladi. har bir oilaning, ayniqsa kam ta'minlangan oilalarning bolalari nazoratda bo'lishi kerak.” **natija:** mahallalarda ijtimoiy yordam tarmoqlari va nazorat tizimlari mustahkamlandi.

2023-yil iyun. qonun: “yoshlar jinoyatchiligini oldini olish bo'yicha hududiy kompleks dasturlarni tasdiqlash to'g'risida”. **rasmiylashtirildi:** prezident farmoyishi asosida. **mazmuni:** kam ta'minlangan oilalarning

farzandlari uchun bandlik, ta'lim va sport to'garaklari orqali jinoyatchilik xavfini kamaytirish mexanizmlari ishlab chiqildi.

2024-yil fevral. qonun: “ijtimoiy himoya yagona reestri to'g'risida”gi qonun kuchga kirdi. **prezident imzolagan:** shavkat mirziyoyev. **asosiy maqsad:** kam ta'minlangan va muhtoj oilalarni aniqlash, ularning farzandlari jinoyatga moyil muhitga tushib qolmasligi uchun tizimli yordam ko'rsatish.

Shuningdek, xotin-qizlar qo'mitasi, “Mahalla” xayriya jamoat fondi, yoshlar ittifoqi kabi tashkilotlar bilan hamkorlikda ijtimoiy xavf ostidagi oilalarning har bir farzandi alohida nazoratga olinib, ularning maktabga qatnashi, ijtimoiy muhitga moslashuvi, ruhiy holati bo'yicha psixologik monitoring olib borilishi lozim.

Bunday amaliy yondashuvlar nafaqat jinoyatlarning oldini oladi, balki oilaviy qadriyatlarni mustahkamlaydi, huquqiy madaniyatni oshiradi va jamiyatda sog'lom muhitni shakllantiradi.

Kam ta'minlangan oilalarda jinoyatchilikka qarshi kurash
bo'yicha amaliy misollar (jadval shaklida)

Amaliy holat	Qonuniy asos	Amaliy choralar
Mahalladagi ishsiz yoshlar jinoyatga qo'l urmasligi uchun ularga kasb-hunar o'rgatish markazi orqali bepul ta'lim berish	“Yoshlar bilan ishlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Prezident qarori	Mahalladagi kam ta'minlangan oila farzandlari tikuvchilik, santexnika, duradgorlik kabi kurslarga jalb qilinadi
Oilaviy muhit notinch bo'lgan uyda bolalar nazoratsiz qolib, mayda jinoyatlarga aralashmoqda	O'zbekiston Respublikasi Oilaviy kodeksi, 24-moddasi (ota-onaning burchi)	Ijtimoiy xodim va pedagoglar uyga borib, farzandlarning holatini o'rganadi, ota-onalarga psixologik yordam ko'rsatiladi
Mahallada voyaga yetmagan bola do'kondan o'g'irlik qilgan – oila kam ta'minlangan, nazorat sust	“Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilikning oldini olish to'g'risida”gi Vazirlar Mahkamasining qarori	Mahalla, maktab va IIB hamkorligida bola maxsus profilaktika ro'yxatiga olinadi, psixolog bilan ishlanadi
Ko'p farzandli onalarga bandlik markazi orqali uydan turib daromad topish imkoniyati yaratildi	“Mehnat kodeksi”, “Aholining bandligi to'g'risida”gi Qonun	Tikuv mashinasi, mahsulot sotish uchun mini-grant ajratildi, oila daromadi barqarorlashdi, bolalar nazorat ostida
Mahalladagi jinoyat sodir etgan yosh bilan sobiq jinoyatchi mentor sifatida ishlaydi	“Jinoyatchilik profilaktikasi to'g'risida”gi Qonun	Tajribali mentor yoshga hayotiy maslahatlar beradi, uni sport to'garaklariga jalb qiladi, nazoratda bo'ladi

Aynan yuqoridagi amaliy holatlar quyidagi qonunchilik hujjatlari asosida amalga oshiriladi:

- O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi
- O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi
- "Jinoyatchilik profilaktikasi to'g'risida"gi Qonun
- "Yoshlar siyosati to'g'risida"gi Qonun
- Prezidentning 2021-yil 13-iyuldagi PQ-5177-sonli qarori (mahallalarda ijtimoiy muhitni yaxshilash bo'yicha)
- Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 7-noyabrdagi 900-sonli qarori (profilaktika inspektorlari faoliyatini tartibga solish)

XULOSA

Kam ta'minlangan oilalarda jinoyatchilikning yuqori darajada uchrashi, ko'p jihatdan ijtimoiy-iqtisodiy muammolar, ta'lim yetishmovchiligi, ish bilan bandlik darajasining pastligi hamda oilaviy tarbiyaning yetarli bo'lmasligi bilan bog'liq.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, jinoyat sodir etishga moyillik ko'pincha ishsizlik, ma'naviy bo'shliq, ijtimoiy yordamning sustligi va muqobil faoliyatlarning yetishmasligi oqibatida yuzaga keladi.

Amaliy misollar orqali ko'rsatildiki, jinoyatchilikni kamaytirish uchun faqat jazolash bilan cheklanmasdan, balki ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, tarbiyaviy dasturlar, kasb-hunar o'rgatish va mahalla hamjamiyatlari bilan hamkorlikda keng qamrovli profilaktik ishlarni olib borish zarur. Ayniqsa, jinoyat sodir etishga moyil yoshlarni erta aniqlash va ularga psixologik, ma'naviy hamda moddiy ko'mak berish orqali ularni sog'lom jamiyat a'zolariga aylantirish mumkin.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi, Jinoyat-protsessual kodeksi, "Profilaktika to'g'risida"gi qonun hamda Oliy sud Plenumining tegishli qarorlari jinoyatchilikning oldini olish, unga qarshi kurashish va jamiyatni himoya qilishda muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Shunday ekan, kam ta'minlangan oilalarda jinoyatchilikni kamaytirish uchun hukumat, fuqarolik jamiyati institutlari va har bir fuqaroning faol ishtiroki zarur. Bu esa, jinoyatsiz va barqaror jamiyat sari ishonchli qadam bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi – Toshkent: Adolat, 2023-yil nashri.
2. O'zbekiston Respublikasi "Jinoyat-protsessual kodeksi" – Toshkent: Huquq, 2022.
3. Soliyev, A., & Qodirov, I. (2021). Jinoyatchilik va unga qarshi kurashning ijtimoiy-huquqiy asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi.
4. Xudoyberganov, T. (2020). Huquqbuzarliklar profilaktikasi asoslari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya.
5. Karimova, N. (2021). Ijtimoiy xavfli holatlarda voyaga yetmaganlarning huquqiy himoyasi. – Toshkent: Innovatsiya.